

Research Article

The Political Implications of Surah Muhammad (PBUH) Based on Structural Exegesis and Thematic Analysis¹

Abdullah Nouri Goljaei¹
Mohammad Mahdi Sepehr²
Ali Asghar Nasiri³

1. *PhD.Student, Political Sociology, Baqer Al-Uloom University, Qom, Iran (Corresponding Author).
goljahy@yahoo.com*
2. *PhD.Student, Political Sociology, Qom Branch, Islamic Azad university, Qom, Iran.
sepehr_new_man@yahoo.com*
3. *Assistant Professor, Shahroud University of Technology, Shahroud, Iran. a.nasiri@shahroodut.ac.ir*

Abstract

The purpose of the present study is to explain the political implications of Surah Muhammad (PBUH). Delving into the style of Surah Muhammad (PBUH) by thematic analysis and also focusing on the first and the last verses in this Surah, its name and Medinan classification, it was revealed that the ultimate theme refers to Jihad and some other related issues. The necessity to gain power for Jihad, the need to acquire knowledge for increasing the quality of Jihad, and also knowing the dignity of Jihad are among the organizing themes in this Surah.

Keywords: Surah Muhammad (PBUH), Structural Exegesis, Thematic Analysis, Jihad.

1. **Received:** 2019/03/07; **Accepted:** 2020/05/10

Copyright © the authors

دلالت‌های سیاسی سوره حضرت محمد(ص) مبتنی بر تفسیر ساختاری و کاربست ابزار تحلیل مضمون^۱

عبدالله نوری گلجائی^۱

محمد مهدی سپهر^۲

علی اصغر نصیری^۳

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم(ع)، قم، ایران (نویسنده مسئول). goljahy@yahoo.com

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. sepehr_new_man@yahoo.com

۳. استادیار، دانشگاه صنعتی شاهرود، شاهرود، ایران. a.nasiri@shahroodut.ac.ir

چکیده

هدف پژوهش حاضر تبیین دلالت‌های سیاسی سوره حضرت محمد(ص) است. بررسی سیاق سوره حضرت محمد(ص) با استفاده از روش تحلیل مضمون و همچنین بررسی آیات ابتدایی و انتهایی این سوره و نیز در نظر گرفتن نام این سوره و مدنی بودن سوره حضرت محمد(ص) نشان می‌دهد که مضمون نهایی این سوره در رابطه با جهاد و دیگر موضوعات است. لزوم کسب قدرت برای جهاد، لزوم کسب دانش برای بالا بردن کیفیت جهاد و شناخت شئون جهاد به عنوان مضامین سازمان‌دهنده هستند.

واژه‌های کلیدی: سوره حضرت محمد(ص)، تفسیر ساختاری، تحلیل مضمون، جهاد.

۱. مقدمه

یکی از دغدغه‌های بشری حل مشکلات سیاسی و اجتماعی است. قرآن کریم به عنوان کتاب جامع بشری به مسائل سیاسی و اجتماعی اهتمام ویژه‌ای دارد. بر همین اساس قرآن پژوهان در ادوار مختلف، همواره در تلاش برای کشف دلالت‌های قرآنی در موضوعات مختلف از جمله مسائل سیاسی بوده‌اند. امروزه قرآن پژوهان معاصر برای درک دلالت‌های قرآن، از روش‌های مختلفی از جمله روش تفسیر ساختاری و کاربست ابزار تحلیل مضمونی استفاده می‌کنند، زیرا اندیشمندان عرصه تفسیر به ویژه مفسران متأخر، اعتقاد دارند که در هر یک از سوره‌های قرآن کریم، پیام و هدفی جامع وجود دارد که به آیات آن سوره پیوند و انسجام داده و در واقع به کالبد هر سوره جان و روح می‌بخشد (خامه‌گر، ۱۳۸۱: ص ۲۱۰). به بیان دیگر، تفسیر ساختاری بر این پیش‌فرض مبتنی است که مأموریت آیات هر سوره، هدفی معین و ویژه را پیگیری می‌کند. با توجه به اینکه سوره حضرت محمد(ص) زمانی نازل شد که پیامبر(ص) در حال مهاجرت به مدینه بود و از طرفی نام دیگر این سوره قتال است (طباطبائی، ۱۳۷۷: ج ۱۸، ص ۳۳۸)، حال این سوال مطرح می‌شود که این سوره به طور کلی چه اهدافی را دنبال می‌نماید؟

بر همین اساس مسأله اصلی این پژوهش دلالت‌های سیاسی سوره حضرت محمد(ص) بوده که به کمک تفسیر ساختاری و کاربست تحلیل مضمونی در جهت کشف آن است. البته در این رابطه آثار متعددی در موضوع فهم و کاربرد مفاهیم سیاسی در قرآن نگارش یافته، اما تاکنون تحقیقی که به طور خاص دلالت‌های سیاسی سوره حضرت محمد(ص) را در قرآن بررسی کرده باشد، انجام نشده است. با توجه به اینکه موضوع این سوره بحث از قتال می‌باشد، در حوزه دلالت‌های سیاسی به موضوعاتی همچون شرایط و مصادیق قتال اشاره خواهد شد. بنابراین، در این پژوهش، سوره حضرت محمد(ص) به عنوان موضوع مورد تحقیق بوده و با بهره‌گیری از روش تفسیر ساختاری و تحلیل مضمونی و با کمک نرم‌افزار MAXQDA به دنبال دستیابی به دلالت‌های سیاسی این سوره می‌باشیم.

۲. معرفی اجمالی سوره حضرت محمد(ص)

سوره «محمد»(ص) مدنی بوده و ابن عباس و قتاده گفته‌اند که تنها یک آیه از این سوره مکی

است و این آیه هنگامی نازل شده که پیامبر(ص) قصد حرکت به سوی مدینه را داشته و با حالت گریان به خانه کعبه نگاه می‌کرده و اندوهناک بوده است (قرائتی، ۱۳۸۸: ج ۷، ص ۵۶) که آیه نازل می‌شود: «وَكَأَيُّنَ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ...» (محمد، ۱۳). این سوره در ترتیب مصحف، چهل و هفتمین سوره و در ترتیب نزول نود و پنجمین سوره قرآن کریم می‌باشد. نام دیگر این سوره، «قتال» است. چرا که عنصر بارز جنگ با کفار و فرمان موضع‌گیری قاطع در برابر آنها، از مهم‌ترین موضوعات و مباحث آن می‌باشد (طباطبائی، ۱۳۷۷: ج ۱۸، ص ۳۳۸). همچنان‌که از لحن آیات هم پیدا است، این سوره در مدینه و در دوره قدرت و آمادگی رزمی مسلمین نازل شد و ۳۸ آیه دارد. این سوره، کفار را به اوصاف خبیثه و اعمال زشتی که از خصائص ایشان است، توصیف می‌کند و مؤمنین را با صفات طیب و اعمال نیکی که دارند، می‌ستاید. آنگاه آثار صفات مؤمنین را که نعمت و کرامت بوده و آثار صفات کفار را که نعمت و خواری است، برمی‌شمارد (طباطبائی، ۱۳۷۷: ج ۱۸، ص ۳۳۹). در نهایت این سوره بین دو طائفه مشرکین و کفار مقایسه شده، هم بین صفات و اعمالی که در دنیا دارند و هم بین آثاری که در آخرت مترتب بر اعمال آنان می‌شود، در این میان بعضی از احکام جهاد و قتال را نیز بیان می‌کند (طبرسی، ۱۳۸۰: ج ۲۳، ص ۳۴).

۳. روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش از روش تفسیر ساختاری و کاربست ابزار تحلیل مضمونی برای تجزیه و تحلیل سوره حضرت محمد(ص) و استخراج غرض اصلی و یا اغراض محوری آن استفاده شد.

۳-۱. تفسیر ساختاری

تفسیر ساختاری بر این پیش‌فرض مبتنی است که مأموریت آیات هر سوره، هدفی معین و ویژه را پیگیری می‌کند. این وحدت هدف و غرض در همه سوره‌های قرآن کریم اعم از سوره‌های کوچک یا متوسط و حتی سوره‌های بزرگ، از جمله سوره بقره نیز وجود دارد. به عبارت دیگر، وحدت هدف سوره‌ها بر این ویژگی دلالت دارد که آیه‌های به ظاهر پراکنده هر سوره، بر غرضی خاص اشاره دارد. به گونه‌ای که نظم و ارتباطی منطقی به سوره می‌دهد (خامه‌گر، ۱۳۸۱: ج ۱، ص ۱۰۰).

ص ۲۱۱-۲۱۲). مفسران و قرآن‌پژوهان از روش‌های گوناگونی از قبیل سیاق آیات، نام سوره، آیات آغازین و پایانی سوره، شأن نزول سوره، مکی یا مدنی بودن سوره، واژه‌های کلیدی سوره، اسماء حسنی، حروف مقطعه و قصص قرآنی، برای راه‌یابی به اهداف و مقاصد سوره‌های قرآن استفاده کرده‌اند (خامه‌گر، ۱۳۸۱: ص ۲۶-۲۴۸).

۳-۲. تحلیل مضمون

مفهوم واژه مضمون در زبان فارسی نزدیک به معنای واژه Theme در زبان انگلیسی است. مضمون در زبان فارسی به معنای موضوع کلام، در میان گرفته شده، معنی و مقصودی که از یک گفتار یا نوشتار فهمیده می‌شود، تعریف شده است (معین، ۱۳۶۰، ج ۳: ص ۴۱۹۲). Theme در زبان انگلیسی به معنای مبحث، ماده، مایه، موضوع اساسی، زمینه، مضمون اصلی یا درون‌مایه‌ای که در آثار ادبی به ویژه در داستان مطرح می‌شود، تعریف شده است (معین، ۱۳۶۰، ج ۱: ص ۱۱۳۷).

در اصطلاح نیز، تعاریف متعددی از مضمون ارائه شده که در واقع بازگشت همه آنها به این نکته است که مضمون نشان‌دهنده ویژگی‌ای متمایز و تکرار شونده در متن می‌باشد و از آن می‌توان با عنوان الگو یاد کرد. در یکی از آن تعاریف، مضمون، تبیین‌کننده اطلاعات مهمی درباره داده‌ها و سؤالات تحقیق معرفی می‌شود که تا حدی نشان‌دهنده معنی و مفهوم الگوی موجود در مجموعه‌ای از داده‌ها است (Braun & Clarke, 2006). در تعریفی دیگر، مضمون، الگویی در داده‌ها که حداقل توصیف‌کننده و سازمان‌دهنده مشاهدات و حداکثر تفسیرکننده جنبه‌هایی از پدیده می‌باشد، تعریف می‌گردد (Boyatzis, 1998: P.4). در یکی دیگر از تعاریف، مضمون، ویژگی تکراری و متمایزی در متن تعریف می‌شود که به نظر پژوهشگر نشانه درک و تجربه خاصی در رابطه با سؤالات تحقیق است (King & Horrocks, 2010: P.150). بنابراین، در مجموع می‌توان گفت که مضمون به‌مثابه الگویی است که نکته‌ای جالب و متمایز را درباره موضوع تحقیق بیان می‌کند و با استفاده از شعور متعارف، شناخته می‌شود (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ص ۱۳۹).

با توجه به این تعاریف، تحلیل مضمون به‌مثابه یک روش نیز، به روشی برای شناخت، تحلیل

و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی تعریف می‌شود (نکونام، ۱۳۹۰: ص ۱۹۳). به عبارت دیگر، تحلیل مضمون، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Braun & Clarke, 2006).

پژوهش حاضر براساس جایگاه مضمون در شبکه مضامین انجام شده است. بر همین اساس نوع تقسیم مضمونی که استفاده گردیده، مضمون فراگیر، سازمان‌دهنده و پایه است.

۳-۳. ابزار پژوهش

برای شناخت مضامین در سوره حضرت محمد(ص) به آیات و مفاهیم کلیدی، مفاهیم تکراری، مفاهیم مکنون توجه شده است. با توجه به اینکه در این پژوهش محوریت اصلی با مفاهیم می‌باشد و نیازمند یک تجزیه و تحلیل کیفی بود، از نرم‌افزار MAXQDA برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شد.

۴. جایگاه مضامین در شبکه مضامین

در این بخش جایگاه مضامین در شبکه مضامین از سوره محمد(ص) استخراج شده است.

۴-۱. کشف غرض با توجه به سیاق سوره حضرت محمد(ص) از طریق کاربست روش تحلیل

مضمونی

در این قسمت، ابتدا مجموعه آیات سوره حضرت محمد(ص) بررسی شده، پس از دسته‌بندی آیات، آیات هر دسته با استفاده از روش تحلیل مضمون بررسی، کدگذاری گردید. در ابتدا مضامین پایه‌ای و سپس مضامین سازمان‌دهنده هر دسته استخراج شده و در نهایت نیز مضامین سازمان‌دهنده هر دسته با دسته‌های دیگر مقایسه و مضامین مشابه در یکدیگر ادغام گردید.

در آخر نیز بدین طریق، مضامین فراگیر سوره استخراج شد.

در جدول شماره ۱، دسته‌بندی آیات سوره حضرت محمد(ص) و سپس تحلیل مضمون شبکه‌ای سوره حضرت محمد(ص) آمده است.

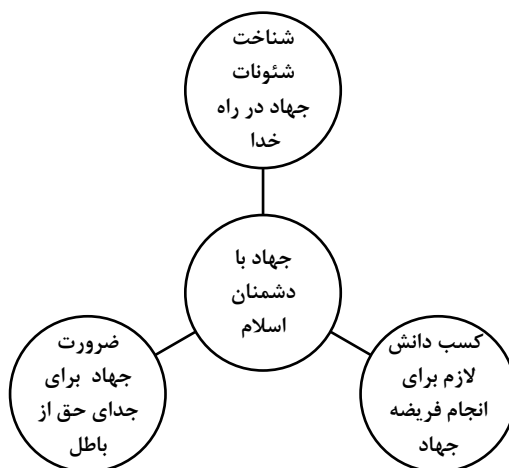
جدول ۱- شبکه مضامین

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	آیات
۱. ضرورت جهاد برای جدایی حق از باطل	۱. مضمون سازمان‌دهنده آیات ۱، ۳۲ و ۳۴، ۸، ۹: آمادگی برای نابودی اهل کفر در جهاد	۱. کافران در مقام نبرد تلاش می‌کنند تا دیگران را با خود همراه سازند	۱ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ أَصَلَّ أَعْمَالُهُمْ
		۲. خداوند برای امید به مومنان با تهدید کفار «أَصَلَّ أَعْمَالُهُمْ» و بشارت به مؤمنین «أَصْلَحَ بِالْهَمِّ» از پیامبر(ص) و اهل ایمان دلجویی می‌کند.	۲ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ
		۳. هر راهی که در مقابل حق قرار گیرد، باطل و بی‌اساس است و میان حق و باطل، راه سومی وجود ندارد.	۳ ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ
	۲. مضمون سازمان‌دهنده آیات ۳، ۴، ۵، ۶: اهمیت و ضرورت نبرد مومنان با دشمنان دین	۴. هدف از جهاد، جلوگیری از ظلم و یا از بین بردن ظلم و ستم است.	۴ فَإِذَا نَعَيْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَصَرَبَ الرَّقَابَ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْتُمُوهُمْ فَاسْلُكُوا الْعُقَاتِ فَإِذَا مَاتَ بَعْدَ وَإِنَّمَا فَدَاءٌ حَتَّىٰ تَصْنَعَ الْحَرْبُ أَوْ كَرِهًا ذَلِكَ وَأَنَّ يَشَاءَ اللَّهُ لَانْتَصِرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ يَبْغِضُ وَالَّذِينَ قَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُجِزَلَ أَعْمَالُهُمْ
		۵. مدیریت کارهای مجاهد را ذات مقدس خداوند بر عهده دارد.	۵ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصَلِّحُ بِالْهَمِّ
	۳. مضمون سازمان‌دهنده آیات ۷، ۸، ۹: پیروزی مومنان و هلاکت دشمنان	۶. بهشت سرنوشت مجاهدان است.	۶ وَيَدْخُلُهُمُ الْجَنَّةُ عَرَّفَهَا لَهُمْ
		۷. لازمه ایمان، اقدام عملی در جهت نشر و گسترش دین الهی است.	۷ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتُورُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُخْرِجْ أَعْدَاءَكُمْ
		۸. کفر، مایه تباهی و نابودی اعمال است.	۸ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَأَصَلَّ أَعْمَالُهُمْ
		۹. کسی که نسبت به فرمان‌های خداوند ناراضی است، کارهای ارزشی ندارد.	۹ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ
		۱۰. فساد و ویرانی حاصل از قدرت‌های مادی	۱۰ أَقْلَمُ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا
	۴. مضمون سازمان‌دهنده آیات ۱۰-۱۴: عبرت‌گیری از تاریخ	۱۱. افراد غافل، از هلاکت گذشتگان، عبرت نمی‌گیرند.	۱۱ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ
		۱۲. تعظیم بهشتیان، تحقیر کفار و مشرکین،	۱۲ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ
		۱۳. منافقین در دوزخ بوده و یاری‌کننده‌ای وجود ندارد.	۱۳ وَتَأْتِيَنَّ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْتَكَ مِنْهَا أَهْلُهَا فَلَا تَأْوِي لَهُمْ

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	آیات	
۲. کسب دانش لازم برای انجام فریضه جهاد ۳. شناخت شئون جهاد در راه خدا	۵. مضمون سازمان‌دهنده آیات ۳۰-۳۱، ۱۷، ۲۰، ۳۸: عبارت است از: برای جهاد، شناخت نقاط قوت و ضعف و مصادیق آن لازم است.	۱۴. تکیه‌گاه مؤمن، دلیل و برهان است.	۱۴ أَقْرَبُ كَانَ عَلَى بَيْتِهِ مِنْ رَبِّهِ كَعَنْ رُؤْيَى لَه سُوءٌ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ	۱۴
		۱۵. بهشت نتیجه اعمال متقین است. ۱۶. جایگاه بهشتیان	۱۵ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفُورَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَعَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ	۱۵
		۱۷. انسان، با انگیزه و عمل فاسد و هواپرستی، زمینه مهر شدن دل خود را فراهم می‌کند و قابلیت فهم وحی و معارف الهی را از دست می‌دهد.	۱۶ وَمَنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ آنَبَا أُولَئِكَ الَّذِينَ طَغَى اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ	۱۶
		۱۸. هدایت‌پذیری، ظرفیت روحی انسان را توسعه می‌دهد.	۱۷ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ	۱۷
		۱۹. کفار، با مشاهده تمام دلائل، باز هم ایمان نمی‌آورند و منتظر سپری شدن آخرین مهلت هستند.	۱۸ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ آنْشَاطُهَا فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَهُمْ بُدْرَاهُمْ	۱۸
		۲۰. ایمان و توحید باید آگاهانه باشد.	۱۹ فَاعْلَمُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَعْفِفُوا لِذُنُوبِكُمْ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلِّبِكُمْ وَمُنُونَكُمْ	۱۹
		۲۱. فرمان جهاد، میدان آزمایش افراد بوده و ریشه ترس از جهاد، آن است که صادقانه عمل نمی‌کنیم.	۲۰ وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمْ	۲۰
		۲۲. مؤمن، در برابر فرمان الهی جهاد، سراپا فرمانبردار است	۲۱ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأُمْرَ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ	۲۱
		۲۳. اعراض از دین و دستورات قرآن، زمینه‌ساز فساد و تباهی است.	۲۲ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ	۲۲
		۲۴. فراریان از جنگ، فسادگران و قاطعان رحم، مورد نفرین خداوند هستند.	۲۳ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ	۲۳
	۲۵. همه مأمور به تدبیر در قرآن هستند و تدبیر، اختصاص به گروه خاصی ندارد.	۲۴ أَقْلًا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا	۲۴	
	۲۶. راه حق، روشن و واضح است و آگاهی و درک آن مسئولیت‌آور می‌باشد.	۲۵ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْهُدًى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمَلَى لَهُمْ	۲۵	

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	آیات		
۲. کسب دانش لازم برای انجام فریضه جهاد ۳. شناخت شئون جهاد در راه خدا	۹. مضمون سازمان‌دهنده آیات ۲۷، ۲۹-۳۰، ۳۲: مانور قدرت جهاد، در برخورد قاطع با دلسردکنندگان از جهاد است.	۲۷. منافقان با کفار و دشمنان اسلام هم‌دست هستند. ۲۸. آنان که دیگران را در برابر حق، به مقاومت دعوت می‌کنند، با ذلت و عذاب، جان خواهند داد. ۲۹. منافقان باید افساء گردند. ۳۰. حقانیت آشکار پیامبر(ص) و یاران صدیقش	۲۶. ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأُمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ۲۷. فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ۲۸. أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ ۲۹. وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرْبَابَكُمْ فَلَمَرَفْتَهُمْ بِسِيْمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ	۲۶	
		۳۱. در جهاد، صبر و استقامت، نقش بسیار مهمی دارد. ۳۲. کافران دیگران را از اعمال نیک باز می‌دارند. ۳۳. نجات مومنین به اطاعت از خدا و رسول است. ۳۴. کفار تا قبل از مرگ می‌توانند توبه کنند. ۳۵. موافقین جهاد، به مسلمانان روحیه داده و ارزش آنان را به خودشان تذکر می‌دهند. ۳۶. مؤمن، نباید در راه جهاد به خود سستی راه دهد ۳۷. دل‌بستگی به دنیا مانع جهاد است.	۳۰. وَتَبَلَّوْا أَعْمَالَكُمْ ۳۱. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَنْ يَصُورُوا اللَّهُ شَيْئًا وَسَيُحِطُّ أَعْمَالَهُمْ ۳۲. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ۳۳. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ۳۴. فَلَا تَهْتُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَبْزِيَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ۳۵. إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ إِنْ تُوْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ ۳۶. إِنْ يَسْأَلْكُمْ مَوَالِيكُمْ فَبِحِفْظِكُمْ تَبَحَّلُوا وَبِحِفْظِكُمْ تَبَحَّلُوا	۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶	
	۱۰. مضمون سازمان‌دهنده آیات ۱۵، ۲۵، ۳۵-۳۷: بقیق به نابودی ظلم و باطل.		۳۷. یکی از مصادیق جهاد انفاق است. ۳۸. یکی از مصادیق جهاد انفاق است.	۳۷. هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ نَدْعُونَ لِتُقْفَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلُ عَنْ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ	۳۷
	مضمون نهایی: آمادگی جنگ و جهاد با دشمنان اسلام، شرط حیات است.				

بررسی سیاق سوره حضرت محمد(ص) با استفاده از ابزار تحلیل مضمون شبکه‌ای نشان می‌دهد که موضوع جهاد، مضمون فراگیر این سوره بوده و تمام آیات حول محور آن تنظیم گردیده است. به طوری که در این سوره با تشویق مومنان به امر جهاد سه موضوع را حول آن مطرح می‌نماید که به عنوان مضامین فراگیر می‌باشند. از جمله ضرورت جهاد برای جدایی حق از باطل، کسب دانش لازم برای انجام فریضه جهاد و شناخت شئون جهاد در راه خدا می‌باشد، در شکل شماره ۱ مدل آن ترسیم شده است.

شکل ۱- مضامین فراگیر سوره حضرت محمد(ص)

۴-۲. کشف غرض از طریق بررسی آیات ابتدایی و انتهایی سوره حضرت محمد(ص)

بررسی آیات ابتدایی سوره حضرت محمد(ص)، باطل بودن راه دشمنان دین و حقانیت مؤمنان را نشان می‌دهد، مانند آیه اول این سوره: «الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ» (محمد، ۱)، «کافران و کسانی که راه مومنان را در پیمودن حقیقت می‌بندند، هرچند اعمال نیک داشته باشند، همه آنها نابود می‌گردد». همچنین آیه دوم و سوم این سوره: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ» (محمد، ۲)، «ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ» (محمد، ۳)، که میان مومنان و کافران در رفتار و کردارشان تفاوت قائل شده، به طوری که هر یک به مسیری جدا از

یکدیگر می‌روند.

بعد از مشخص شدن مسیر کفر و ایمان، در آیات چهارم تا ششم وظیفه مومنان را جهاد در راه خدا علیه کفار برمی‌شمارد. در آیه سوم بیان شده است که: «فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَتَخْتَمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَأَقَٰ فِيمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَٰلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ» (محمد، ۴). در ادامه جهاد را عاملی برای هدایت و صلح معرفی می‌نماید: «سَيَهْدِيهِمْ وَيُضِلُّحُ بِالْهَمِّ» (محمد، ۵) و جهادگران را وعده بهشت می‌دهد: «وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا لَهُمْ» (محمد، ۶). بنابراین، جداسازی مسیر شرک و کفر از حق و حقیقت محل افتراق کافران و مومنان بوده و برای مقابله با شرک و کفر راه‌های مختلفی وجود دارد، «در مقابل کافرانی که در برابر شما به جنگ ایستاده‌اند، به جهاد پرداخته و آنها را از میان بردارید». همچنین خداوند متعال هدف از جهاد را این گونه بیان می‌نماید:

جلوگیری از ظلم و یا از بین بردن ظلم و ستم: جنگ و جهاد، یکی از زمینه‌های آزمایش الهی است. «لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ»، جهاد در اسلام، برای حفظ دین خداست، نه کشورگشایی، استعمار، تهدید، رقابت، انتقام، حسادت و... «فِي سَبِيلِ اللَّهِ». گرچه در جنگ، بعضی شهید می‌شوند، ولی خداوند اهدافشان را به ثمر می‌رساند و زحمات آنان هرگز تباہ نمی‌شود. «قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ» (محمد، ۴). جنگ، میدان آزمایش الهی و کفار، وسیله آزمایش و شهداء، پیروزمندان این آزمایش هستند، «لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا... فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ» (محمد، ۴).

بررسی آیات پایانی سوره حضرت محمد(ص) (آیات ۳۸-۳۳) عواقب سستی در جهاد را بیان نموده و سپس حَبَّ به دنیا را عامل اصلی این سستی بیان می‌کند. خداوند با ارائه راه‌های هدایت و کمال، با مردم اتمام حجت می‌نماید. «تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ» (محمد، ۳۲). شناخت حق، تکلیف و مسئولیت انسان را بیشتر می‌کند. در این میان مقابله با کافرانی که به ستیز علیه مسلمانان اقدام نموده‌اند، واجب بوده و وظیفه جهاد را معین می‌کند. در این میان عده‌ای نیز از فرمان الهی سرپیچی کرده و یا در این امر کوتاهی می‌کنند. عاقبت اعمال آنها باطل بوده، هرچند اعمال خوبی داشته باشند، زیرا لازمه ایمان، تسلیم بودن و اطاعت از فرامین خدا و رسول است. در غیر این صور موجب باطل شدن اعمال آدمی شده، هرچند اعمال خوبی نیز باشد، «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ» (محمد، ۳۳). در ادامه خداوند متعال مردم را به انفاق فرمان

داده و اینکه در این زمینه بخل نورزند. خداوند متعال به این مطلب نیز اشاره دارد که انفاق، عاملی برای رشد خود فرد است. خداوند بی‌نیاز مطلق می‌باشد. در نهایت بخل ورزیدن و عدم انفاق را نکوهش و سرزنش می‌نماید، «إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبَخَّلُوا وَبُخْلُوا أَمْ كُنْتُمْ كَافِرِينَ» (محمد، ۳۷)، «هَاتَتْكُمْ هَوْلًا تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلُ عَنِ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ» (محمد، ۳۸). با توجه به موضوع جهاد که مضمون فراگیر این سوره است، با دقت نظر در آیات ابتدایی و انتهایی سوره، مشخص می‌شود جهاد در مقابل کفاری که راه مسلمین را سدّ نموده و در مقابل مسلمانان اقدام به پیکار می‌کنند، لازم است. در این میان افرادی هم وجود دارند که از این دستور الهی سربازمی‌زنند. اینان افرادی هستند که در زندگی خویش حَبّ به دنیا داشته و نشانه‌های دلبستگی آنها به دنیا نیز به واسطه بخل ورزیدن و عدم انفاق مشخص می‌گردد.

۳-۴. کشف غرض از طریق مکی و یا مدنی بودن سوره حضرت محمد(ص)

مکی یا مدنی بودن یکی از روش‌هایی است که در تفسیر ساختاری جهت کشف غرض اصلی سوره استفاده می‌شود. از آنجا که سوره حضرت محمد(ص) در مدینه نازل شده است (طباطبائی، ۱۳۷۷: ص ۳۵۸؛ مکارم شیرازی، ۱۳۸۲: ص ۴۴۰)، لذا اقتضای سوره‌های مدنی پرداختن به موضوع جهاد و مبارزه با کفاری است که علیه مسلمانان به قتال پرداخته‌اند (ثعلبی، ۱۴۰۸: ص ۲۸).

۴-۴. کشف غرض از طریق نام سوره حضرت محمد(ص)

توجه به نام سوره نیز یکی دیگر از روش‌ها در تفسیر ساختاری برای کشف غرض اصلی سوره به شمار می‌آید. این سوره به این دلیل محمد نامیده شده که در آیه دوم آن، نام محمد(ص) آمده است. نام دیگر این سوره قتال می‌باشد. دلیل این نام‌گذاری نیز محتوای سوره بوده که بیشتر درباره جهاد است. این سوره را «الذین کفروا» نیز می‌نامند، چراکه با همین عبارت آغاز می‌شود (خرم‌شاهی، ۱۳۷۷: ص ۱۲۵).

۵. دلالت‌های سیاسی سوره حضرت محمد(ص) نسبت به مضمون نهایی

با توجه به اینکه مضمون نهایی سوره حضرت محمد در رابطه با موضوع جهاد است، بر این

اساس، نسبت دلالت‌های سیاسی با موضوع جهاد بررسی می‌گردد.

۵-۱. جهاد

دشمنان اسلام همواره در تلاش هستند تا فرصتی ایجاد گردیده و به اسلام و مسلمانان ضربه وارد کنند. با توجه به آیه اول سوره حضرت محمد(ص)، راه خدا دشمن دارد و دشمنان بی‌کار نمی‌نشینند، «صَدُّوا عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ». بنابراین، یکی از راه‌های مقابله با کفار و دشمنان اسلام، جهاد است.

۵-۱-۱. حکم جهاد

جهاد بر مسلمانان واجب بوده و اساساً لازمه ایمان، تسلیم بودن و اطاعت از فرامین خدا و رسول است، «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ» (محمد، ۳۳). جهاد و دفاع، از نظر عقل و فطرت پسندیده است. «قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ». فرمان خداوند به جهاد، به نفع انسان است (نه خدا)، «لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ» (محمد، ۲۱). این نکته نباید فراموش شود که جهاد در جایی است که دلایل لزوم آن، محکم و روشن باشد «سُورَةُ مُحْكَمَةٍ» (محمد، ۲۰).

۵-۱-۲. فلسفه جهاد

نباید فلسفه وجودی جهاد را به فراموشی سپرد. باید بدانیم که هدف از جهاد، جلوگیری از ظلم و یا از بین بردن ظلم و ستم است، لذا عفو و بخشش اسیران از سفارش‌های اسلام می‌باشد، «فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً» (محمد، ۴). بنابراین، در جهاد اسلامی، هم قدرت لازم است، «فَضْرَبَ الرَّقَابِ» (محمد، ۴) و هم عطوفت و مهربانی، «فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً» (محمد، ۴). یکی از این نمونه‌ها این است که آزاد کردن اسیران، بدون گرفتن عوض، بر آزاد کردن با عوض مقدم می‌باشد، «فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً» (محمد، ۴). جهاد در اسلام، برای حفظ دین خدا است، نه کشورگشایی، استعمار، تهدید، رقابت، انتقام، حسادت و... «فِي سَبِيلِ اللَّهِ» (محمد، ۴). در نهایت باید گفت جهاد در راه خدا یکی از زمینه‌های آزمایش الهی است، «لِيَبْلُغُوا بَعْضَكُمْ بَعْضًا» (محمد، ۴). یکی از بسترهای آزمایش و شناسایی انسان‌ها، میدان جنگ است. منافقان در جبهه رسوا می‌شوند، «حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ» (محمد، ۳۱). ادعاهای سخنان انسان، در صحنه عمل مورد آزمون الهی قرار می‌گیرند، «تَبَلَّوْا أَخْبَارَكُمْ» (محمد، ۳۱). معیار ارزیابی الهی، موفقیت در آزمون‌های عملی است، «تَبَلَّوْا

أَخْبَارَكُمْ» (محمد، ۳۱). جنگ و جهاد هدف اصلی فرمان‌های الهی نیست، بلکه یکی از احکام است، «ذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ» (محمد، ۲۰). فرمان جهاد، میدان آزمایش افراد است، «ذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ...» (محمد، ۲۰). جهاد با کفار محارب، یکی از مصادیق یاری دین خداوند است، «فَصَرَبَ الرَّقَابِ... إِنَّ تَنْصُرُوا اللَّهَ» (محمد، ۴).

۳-۱-۵. مواضع افراد در برابر جهاد

در برابر فرمان جهاد، افراد به چند دسته تقسیم می‌گردند:

الف) مخالفان جهاد: آنان که دیگران را در برابر حق به مقاومت دعوت می‌کنند، با ذلت و عذاب جان خواهند داد، «فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ...» (محمد، ۲۷). منافقان در جبهه رسوا می‌شوند، «حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ» (محمد، ۳۱). افراد ناراضی، آسیب‌پذیر و در تیررس توطئه‌های مخالفان هستند، «قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا... سَنُطِيعُكُمْ» (محمد، ۲۶). دلیل مخالفت یک عده با جهاد، ترس آنها می‌باشد. ترس از جهاد، نشانه بیمار دلی است و افراد سست ایمان با فرمان جهاد، مرگ خود را با چشم می‌بینند، همان‌گونه که در حال احتضار، انسان مرگ را می‌بیند، «فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُنْظَرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ» (محمد، ۲۰). اگرچه این افراد جزء گروه منافقین و کفار نیستند، اما از جهاد می‌ترسند. ریشه ترس از جهاد، آن است که صادقانه عمل نمی‌کنیم، «فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ» (محمد، ۲۱).

ب) موافقین جهاد: موافقین جهاد به مسلمانان روحیه می‌دهند و ارزش آنان را به خودشان تذکر می‌دهند، «وَ أَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَ اللَّهُ مَعَكُمْ» (محمد، ۳۵). مؤمنان در انتظار فرمان جهاد هستند و این آمادگی خود را پیوسته به زبان می‌آورند.

پ) منافقین: افرادی هستند که وقتی با مومنان قرار می‌گیرند، شعار جهاد را سر می‌دهند. افراد منافق به کسانی که از احکام الهی ناراحت و ناراضی هستند، وعده پشتیبانی، حمایت و حتی اطاعت می‌دهند، «سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ» (محمد، ۲۶). منافقان با کفار دشمنان اسلام، هم‌دست هستند، «سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ» (محمد، ۲۶). نشانه ارتداد، همدلی با ناراضیان و کفار است، «إِزْتَدُوا... سَنُطِيعُكُمْ» (محمد، ۲۶). منافقان در فکر تشکیک و تفرقه در میان خواص اهل حق هستند، «يَسْتَمِعُ... قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ» (محمد، ۱۶).

۴-۱-۵. کیفیت جهاد

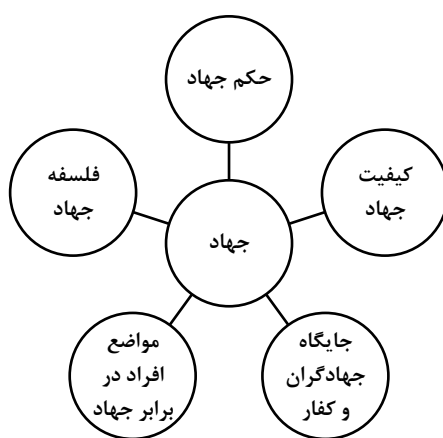
مسلمانان باید به طور دائم آمادگی خود را حفظ نموده و خود را در برابر جهاد در مقابل کفار آماده نمایند. در این زمینه رزمنده مسلمان باید آماده، آموزش دیده و شجاع باشد، «فَصَرَبَ الرَّقَابِ» (محمد، ۴)، تا بدین وسیله در موقع نبرد تا دشمن از پای در نیامده و زمین گیر نشده، صحنه جنگ را ترک نکرده و به فکر اسیر گرفتن و جمع غنائم نباشید، «حَتَّىٰ إِذَا أَثَحَّتْهُمُوهُمْ» (محمد، ۴). هدف اصلی در حمله به دشمن، نقاط کلیدی و حساس باشد، «الرَّقَابِ»، در نبرد با کفار آن دسته‌ای که تسلیم شده‌اند، نباید با آنها نبرد نمود، بلکه از میان کافران، تنها آنان را که در برابر شما به جنگ ایستاده‌اند، باید از میان برداشت. «فَإِذَا لَقِيتُمْ» در جبهه باید اختیاراتی به فرمانده تفویض شود، «فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً» (محمد، ۴). مؤمن، نباید به خود سستی راه دهد، «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا... فَلَا تَهِنُوا» (محمد، ۳۵). صلابت و استحکام جبهه داخلی، شرط اساسی پیروزی است، «فَلَا تَهِنُوا». پیشنهاد صلح و سازش، از جانب جبهه ایمان مطرح نمی‌گردد، «فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ» (محمد، ۳۵). در جهاد، صبر و استقامت نقش بسیار مهمی دارد، «الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ» (محمد، ۳۱).

۵-۱-۵. جایگاه جهادگران و کفار

امدادهای الهی همواره با مؤمنان مجاهد است، «وَاللَّهُ مَعَكُمْ» (محمد، ۳۵). خداوند، پاداش مجاهدان را تضمین نموده است، «وَلَنْ يَتْرُكُمُ أَعْمَالَكُمْ» (محمد، ۳۵). در جنگ، بعضی شهید می‌شوند، ولی خداوند اهدافشان را به ثمر می‌رساند و زحمات آنان هرگز تباہ نمی‌شود، «فُقِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ» (محمد، ۴). جنگ، میدان آزمایش الهی و کفار، وسیله آزمایش و شهداء، پیروزمندان این آزمایش هستند، «لِيُثَبِّتُوا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا... فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ» (محمد، ۴). جایگاه جهادگران در راه خداوند، بهشت بوده، چه کشته شوند و چه کفار را به هلاکت برسانند، اهل بهشت هستند، «إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا النُّهَارُ...» (محمد، ۱۲). زندگی کفار، از نظر ماهیت حیوانی و از نظر پایان و فرجام، دوزخی است، «كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامَ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ» (محمد، ۱۲). در روز قیامت، هیچ یک از حامیان کفار و مشرکان، کارساز نیستند، «وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ» (محمد، ۱۱). بنابراین باید گفت:

الف) فراریان از جهاد، مورد نفرین خداوند هستند، «تَقْسِدُوا... أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ» (محمد،

۲۳). محرومیت از رحمت الهی، نتیجه عملکرد خود ما است.
 ب) ایمان، وسیله جلب حمایت‌های الهی بوده و کفر، عامل از دست دادن آنها است، «اللّه مولی الذین آمنوا و انّ الکافرین لا مولی لهم» (محمد، ۱۱).
 پ) در روز قیامت، هیچ یک از حامیان کفار و مشرکین، کارساز نیستند، «وانّ الکافرین لا مولی لهم» (محمد، ۱۱).

شکل ۳- نسبت دلالت‌های سیاسی سوره حضرت محمد(ص) با موضوع جهاد

۶. نتیجه‌گیری

در مجموع بررسی سیاق سوره حضرت محمد(ص) با استفاده از کاربست روش تحلیل مضمون و همچنین بررسی آیات ابتدایی و انتهایی این سوره و نیز در نظر گرفتن نام این سوره و مدنی بودن سوره حضرت محمد(ص) نشان می‌دهد که مضمون نهایی این سوره در رابطه با جهاد و دیگر موضوعات است، مانند:

الف) ضرورت جهاد برای جدایی حق از باطل: خداوند متعال در سوره حضرت محمد(ص) به ایستادگی جبهه باطل علیه مسلمانان اشاره کرده و دلیل عمده این اقدام را به خطر افتادن منافع جبهه باطل معرفی می‌نماید. بر همین اساس مخالفین اسلام همواره درصدد مخالفت و مبارزه در جهت نابودی اسلام می‌باشند. لذا، ضرورت جهاد در مقابله با آنها انکارناپذیر است.
 ب) ضرورت کسب مهارت و دانش لازم برای انجام فریضه جهاد: برای اقدام به هر امری، کسب

مهارت و دانش لازم برای به سرانجام رساندن آن لازم و بدیهی است. در رابطه با موضوع جهاد نیز جبهه حق برای حفظ خود و گسترش حق نیازمند کسب قدرت می‌باشند. بنابراین، ضروری است تا برای بدست آوردن قدرت و استفاده از آن در گسترش حق، تلاش کنند.

پ) ضرورت شناخت شئونات جهاد در راه خدا: علاوه بر کسب قدرت و مهارت لازم، برای انجام جهاد در این راستا، شئوناتی لازم است که جهادگر باید مزین بدان باشد، از جمله توکل و امید به خداوند، پیروی از دستورات الهی و ائمه اطهار(ع)، صبر و توکل در این مسیر، جلوگیری از عدم تسلط کفار بر مسلمانان را می‌توان نام برد.

علاوه بر این، دلالت‌های سیاسی سوره حضرت محمد(ص) نسبت به مضمون نهایی نیز شامل: یک. حکم جهاد: جهاد بر مسلمانان واجب بوده و اساساً لازمه ایمان، تسلیم بودن و اطاعت از فرامین خدا و رسول است.

دو. فلسفه جهاد: هدف از جهاد، جلوگیری از ظلم و یا از بین بردن ظلم و ستم بوده و لذا عفو و بخشش اسیران از سفارش‌های اسلام است.

سه. کیفیت جهاد: از مهم‌ترین کیفیت‌ها در جهاد، برخورداری از آمادگی لازم و هدف قرار دادن نقاط کلیدی و حساس در حمله به دشمن است.

چهار. جایگاه جهادگران و کفار: خداوند، پاداش مجاهدان را تضمین نموده، به طوری که چه کشته شوند و چه کفار را به هلاکت برسانند، اهل بهشت هستند.

پنج. مواضع افراد در برابر جهاد: در رابطه با موضوع جهاد، عده‌ای به عنوان موافقان این امر به مسلمانان روحیه داده و ارزش آنان را به خودشان تذکر می‌دهند. عده‌ای دیگر نیز به دلایل مختلف از جمله ترس و دلبستگی به دنیا، به مخالفت با جهاد می‌پردازند. در نهایت عده‌ای با روحیه نفاق به ظاهر با جهاد اعلام موافقت نموده، اما در مقام عمل سعی در تضعیف آن را دارند.

منابع

۱. ثعلبی، ابواسحاق (۱۴۰۸ق). *الكشف و البیان عن تفسیر القرآن*. بیروت: شیری.
۲. خامه‌گر، محمد (۱۳۸۱). درآمدی بر تفسیر ساختاری قرآن. *پژوهش‌های قرآنی*، شماره ۲۹-۳۰.
۳. خرماهی، بهاء‌الدین (۱۳۷۷). *دانشنامه قرآن و قرآن‌پژوهی*. تهران: دوستان.
۴. طباطبائی، محمدحسین (۱۳۷۷). *تفسیر المیزان*. ترجمه محمدباقر موسوی همدانی. قم: جامعه مدرسین، ج ۱۸.
۵. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۸۰). *ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. ترجمه علی کرمی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ج ۲۳.
۶. عابدی جعفری، حسن و همکاران (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روش ساده و کارآمد تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. *اندیشه مدیریت راهبردی*، ۵(۱۰).
۷. قرائتی، محسن (۱۳۸۸). *تفسیر نور*. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ج ۷.
۸. معین، محمد (۱۳۶۰). *فرهنگ فارسی*. تهران: انتشارات امیرکبیر، ج ۳، ۱.
۹. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۲). *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۰. نکونام، جعفر (۱۳۹۰). *روش تحقیق با تأکید بر علوم اسلامی*. قم: دانشگاه قم.
11. Boyatzis, R.E. (1998). **Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development**. Case Western Reserve University, USA Sage.
12. Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, Vol.3, No.2: P. 77-101.
13. King, N. & Horrocks, C. (2010). **Interviews in qualitative research**. London: Sage.

استناد به این مقاله

DOI: 10.22034/sm.2020.104837.1345

نوری گلجائی، عبدالله؛ سپهر، محمد مهدی؛ نصیری، علی اصغر (۱۳۹۹). دلالت‌های سیاسی سوره حضرت محمد(ص) مبتنی بر تفسیر ساختاری و کاربست ابزار تحلیل مضمون. *سیاست متعالیه*، ۸ (۳۱): ص ۶۴-۴۷.